

УДК 94 (477) «1941/1944»

ЕКСПЛУАТАЦІЯ НАЦИСТСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СЕЛА ГЕНЕРАЛЬНОЇ ОКРУГИ «ДНІПРОПЕТРОВСЬК» (1941-1944 рр.)

Наталія Гандрабура

Криворізький державний педагогічний університет
Україна, 50086, м. Кривий Ріг, проспект Гагаріна, 54
e-mail: gandrabura.n@mail.ru

Досліджуючи багатоаспектні процеси, які відбувалися у житті українського соціуму в роки Другої світової війни, значний інтерес і сьогодні викликають питання, які стосуються політики використання нацистською окупаційною владою праці селян генеральної округи «Дніпропетровськ».

Слід відмітити, що тема нацистської окупації українського села в період радянсько-німецької війни висвітлюється завдяки зусиллям таких дослідників, як М. Слободянюк [1], Т.Ю. Нагайко [2], В.В. Стецкевич [3], І.М. Романюк [4], О.Г. Перехрест [5], Н.М. Глушенюк [6], В.А. Нестеренко [7], Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, О.Ф. Штейнле, В.С. Орлянський [8] та інших. Зокрема, вітчизняні науковці подають загальну характеристику виживання селян за «нового порядку», досліджують неоднозначне ставлення населення до окупаційної влади та причину їхньої співпраці з нацистами, аналізують економічне та соціальне становище місцевого населення.

Метою статті є дослідження питання, яке стосується використання нацистською окупаційною владою трудових ресурсів села генеральної округи «Дніпропетровськ».

З окупацією нацистськими військами Наддніпрянщини у силу вступали чисельні вказівки, інструкції, розпорядження та накази «нових господарів». Вони покликані були допомогти нацистам отримати якнайбільший визиск завдяки ефективній експлуатації місцевої робочої сили. Плануючи використати місцеве населення в якості робочої сили, нацисти активно займалися розробкою відповідних директивних настанов. Слід зазначити, що досить детально головні ідеї нацистської Німеччини знайшли своє відобра-

ження у «Директивах з керівництва економікою нових окупованих східних областей» («Зелена папка» Герінга). В одному з розділів присвяченому використанню робочої сили, зокрема, зазначалося: «Відразу ж після початку наступу потрібно залучити до роботи придатних до цього місцевих жителів» [9, арк. 15]

Долучився до реалізації заздалегідь розроблених планів і рейхсміністр східних окупованих територій А. Розенберг. Своім розпорядженням від 5 серпня 1941 р. він зобов'язав до праці місцеве українське населення віком від 15 до 45 років. Проте, як зазначає О. Перехрест, досить скоро верхня вікова межа дійшла до 65 років, а нижня опустилася до 14 років. Однак на практиці широко використовувалася праця підлітків і людей віком понад 65 років [5, с. 496].

З метою якнайшвидшого закріпачення українського населення Е. Кох вже 21 листопада 1941 р. видав розпорядження про запровадження обов'язкової праці для місцевого українського населення та зобов'язав цим виконувати трудову повинність на користь рейху «кожного здібного» та «не зовсім здібних» осіб. У разі ж ухилення будь-якої працездатної особи від «обов'язку праці», окупаційній владі на місцях надавалося право «застосовувати грошові штрафи» або відправляти порушників до «примусового робочого табору» [10, арк. 8].

Проте це був далеко не єдиний документ такого змісту. Так, на секретній нараді у Берліні, що теж відбулася у листопаді 1941 р., рейхсмаршал Г. Геринг надав своїм чиновникам докладні вказівки про використання населення східних окупованих областей *на примусових роботах*. Зокрема, у розділі IV пункт А-7, секретного циркуляру

№ 42006/41, прийнятого на цій нараді, пояснювалося: «При застосуванні заходів підтримання порядку вирішальним міркуванням є швидкість і строгість. Повинні прийматися лишень наступні міри покарання, без проміжних ступенів: позбавлення харчування та смертна кара за рішенням військовопольових судів» [11, арк. 3]. Отже, нацисти планували жорстокими методами придушувати будь-який спротив місцевого населення окупованої України.

Приступивши до відновлення роботи радгоспів, колгоспів і МТС (машинно-тракторних станцій) окупаційна влада рейхскомісаріату «Україна» та, зокрема, генеральної округи «Дніпропетровськ» взялася розглядати та реалізовувати цілий спектр завдань, серед яких були і такі: а) залучення селян до виконання різного роду робіт; б) визначення тривалості робочого дня працівників; в) проведення «аграрної реформи».

Безумовно, ще восени 1941 р. одним з важливих завдань, яке постало перед німецькими окупантами, був збір врожаю, що все ще залишався на полях, зокрема, і на теренах генеральної округи «Дніпропетровськ». І тому вони почали експлуатувати селян радгоспів і колгоспів вже з перших місяців окупації. Змушуючи не тільки їх працювати за встановленим «новими господарями» розпорядком, а й протягом встановлених шести-семи днів на тиждень, використовувати власну худобу, як робочу (тяглову) силу та власний реманент. Наприклад, восени 1941 р. на Дніпропетровщині у державному господарстві «Батрак» Петриківського району місцева окупаційна влада на основі наказу № 11 від 01.11.1941 р. примусово залучала працездатних селян до робіт зі збору врожаю. У зв'язку з цим, старший агроном ретельно контролював вихід селян на роботу. Слід зазначити, що окупанти до праці притягли і «нетрудових старух», ті, які повинні були доглядати маленьких дітей, матері яких працювали у полі. До того ж, окупаційна влада у разі невиходу селян на роботу без поважних на те причин погрозувала вилучати все майно, збіжжя та худобу [12, арк. 5-5-зв.]. Отже, для того щоб зібрати врожай з полів вони мобілізували до праці буквально все більш-менш працездатне населення. Ні наявність дітей, ні поважний вік

не звільняли селян від виконання трудової повинності.

Проте наприкінці 1941 р., як констатували самі окупанти, обмолот хліба по колгоспах і державних господарствах проходив вкрай незадовільно і це могло б призвести до великої втрати зернових. Тому Дніпропетровський обласний сільськогосподарський відділ розіслав по районах генеральної округи «Дніпропетровськ» розпорядження від 19.12.1941 р., яким зобов'язував керівників господарств забезпечити «повну явку на роботу по молотбі потрібну кількість людей, домагаючись при цьому найбільшого ущільнення робочого дня». У документі зазначалося, що при потребі «заборонити у колгоспах святкування неділь та інших свят до закінчення роботи по обмолоту хліба». Надавалися і вказівки по притягненню до суворой відповідальності тих колгоспників, які ухилилися від роботи по молотбі зернових [13, арк. 157]. Таким чином, окупанти нещадно експлуатували місцевих селян, позбавляючи їх навіть вихідних днів.

До того ж робочий день працівників сільського господарства генеральної округи «Дніпропетровськ» нерідко сягав 10-ти, 11-ти, а то і 13 годин на добу. Наприклад, взимку 1942 р. на Запоріжжі директор Ново-Миколаївського державного господарства зобов'язав завідуючого 2-ї ділянки «зернодержгоспу» встановити з 8 січня поточного року восьмигодинний робочий день для «всіх робітників». Крім того, він розпорядився спеціальним дзвінком попереджати працівників про початок і закінчення робочого дня. Та вже через декілька місяців відбулися зміни і наказом № 7 від 10 березня 1942 р. у Ново-Миколаївському державному господарстві робочий день для всіх категорій робітників збільшив до 10-ти годин на добу [14, арк. 13, 48].

На Дніпропетровщині керівник Криворізького державного господарства розпорядженням № 34 від 10.04.1942 р. наказав робітникам селища Апостолове працювати ще більше – по 11 годин на добу. Виняток становили трактористи, для них встановлювався 10-ти годинний робочий день, проте ще одна година додавалася на здачу та прийняття трактора [15, арк. 3].

У свою чергу, окружний комендант Пет-

риківського гебіту Карл Зімерс, вирішуючи нагальну проблему, яка виникла у зв'язку з проведенням посівної кампанії, оприлюднив 05.05.1942 р. циркуляр № 5. Згідно з ним, «під час весняної сівби всі селяни з підводами та тяглом повинні бути на полі о 6 годині ранку та працювати до 7 годин вечора кожного буденного дня та неділі, тобто, по 13 годин, або повний «світловий день» [16, арк. 247].

У період літніх жнив трактористи та комбайнери державного господарства «Зоря» (хутір «Манвелівка») Васильківського району, що на Дніпропетровщині, повинні були працювати у дві зміни. Працівники першої зміни виходили на роботу о 2-й годині ночі та починали роботу о 3-й годині, їх робочий день закінчувався о 13.00. Друга ж зміна починалася з 12.00 і тривала до 23.00. Тобто, для механізаторів цього господарства встановлювався 11-ти годинний робочий день (1 година на підготовку трактора до роботи). Проте вже у жовтні поточного року згідно наказу № 104 по державному господарству «Зоря» робочий день працівника, під час посівної кампанії, тривав близько 12 годин: з 5 години ранку до 17 години 15 хвилин (обідня перерва – з 12 години 30 хв. і до 13 години) [17, арк. 9, 17-18]. Така політика окупаційної влади мала на меті отримати якнайбільший визиск від праці місцевих селян і окупантів аж ніяк не хвилював той факт, що встановлений графік робочого дня призводив до фізичного та психологічного виснаження працівників.

Нацисти, організовуючи масове залучення місцевого населення до праці, навіть не приховували свого ставлення до українського народу, як до раси рабів. Зокрема, таке ставлення досить добре відображено у директивних настановах рейхскомісара «України». Так, наприкінці серпня 1942 р. Е. Кох у своїй директиві наголошував: «Якщо цей народ (українці) працює 10 годин на день, то з них 8 годин він повинен працювати на нас». Рейхскомісар категорично забороняв окупаційній владі на місцях прояв будь-яких сентиментальних поглядів щодо місцевого люду. Натомість Е. Кох дозволяв використовувати залізну владу для того, щоб український народ своєю працею покращив життя німецького народу. «Ми звільнили його, не

щоб ошчасливити Україну, а щоб забезпечити необхідний життєвий простір для Німеччини та її основу для харчування», – наголошував він [18, с. 251].

Не покращилося відношення окупантів до місцевих селян генеральної округи «Дніпропетровськ» і в 1943 р. Наприклад, на Запоріжжі місцева окупаційна влада Хортицького району примушувала селян у період весняних польових робіт 1943 р. працювати з 5-ї ранку та до «темноти» [19, арк. 86].

Слід зазначити, що під час літніх польових робіт окупанти примушували місцеве населення працювати і в нічний час. Наприклад, на Дніпропетровщині головний агроном Магдалинівського району п. Воротило влітку 1943 р. своїм розпорядженням доносив до відома старост сільських управ, що по більшості господарств вночі продуктивність праці була дуже низька. До того ж, багато часу відводилося на ремонткування хлібозбиральної техніки. У зв'язку з цим, він розпорядився «заборонити вночі молотьбу хліба, але організувати цілодобове скиртування» [20, арк. 36]. Отже, окупаційна влада на місцях планувала та запроваджувала розпорядок роботи селян й у вихідні дні так, щоб у період сезонних польових робіт отримати якнайбільший визиск від їхньої праці.

В українському аграрному секторі гостро відчувалася нестача сільськогосподарської техніки, тягової сили та реманенту, яку окупанти покривали за рахунок ручної праці місцевих селян. Так, вже 7 листопада 1941 р. Г. Геринг, даючи вказівки місцевій окупаційній владі, зокрема, рекомендував: «Якщо немає машин, треба з допомогою людських рук виконувати ті вимоги, які імперія пред'являє сільському господарству» [21, с. 639]. Окупаційна цивільна влада на місцях дуже старанно виконувала настанови рейхскомісара. Наприклад, у докладній записці УШПР до ЦККП (б) У зазначалося, що на Запоріжжі, в окупованих нацистами селах Куштумівка, Балабино та Царицин Кут під час оранки полів у плуг впрягали по 8 осіб [22, арк. 24].

Використання окупантами ручної праці місцевого населення, їхнього реманенту, корів і коней, в якості тягла, були звичним для того часу явищем. Так на Дніпропетровщині, Петриківський окружний комендант, цирку-

ляром № 2 від 23.03.1942 р. зобов'язав керівників сільських господарств за браком «тягла» та тракторів під час обробітку поля та догляду за сільськогосподарськими культурами (соняшником, кукурудзою, картоплею та ін.) використовувати ручну працю селян [16, арк. 281-281-зв.].

Щоб у максимально стислі терміни провести збір врожаю, окупаційна влада влітку та восени 1942 р. також використовувала ручну працю селян. Наприклад, на Дніпропетровщині у сільськогосподарському секторі Васильківського району один працівник вручну повинен був обмолотити 120 кг зерна [17, арк. 9]. Згодом, генеральний комісар округи «Дніпропетровськ» оприлюднив циркуляр № 21 від 03.09.1942 р. на основі якого гебітс і крейсландвірти (районні й окружні керівники) зобов'язані були проконтролювати процес обмолоту хліба та закінчити роботи до 15 вересня поточного року. У документі надавалися наступні вказівки: «До обмолоту притягуються не лише молотарки, а всі наявні у районі катки (гармани), а також повинна бути застосована ручна молотьба ціпами». Крім того, під час молотьби зернових робота повинна була «провадитись по неділях і святах» [23, арк. 1].

У сільському господарстві Павлоградської округи також не вистачало достатньої кількості тягової сили і тому сівбу соняшника та кукурудзи селяни повинні були проводити «винятково руками». Окупанти «пождали» і про те, щоб землю під посів було розподілено порівну між працездатними жінками до 55 років. І «кожна з цих жінок зобов'язана була прийняти свою ділянку, чисто засіяти її та виполоти». Стимулом для роботи була обіцянка окупаційної влади нагородити кращу працівницю «преміювальним свідоцтвом» на купівлю продуктів або поросля [13, арк. 31]. Отже, місцеві селянки, щоб купити за зароблені гроші продукти харчування чи порослят, повинні були для отримання спеціального купівельного («преміювального») свідоцтва не просто працювати, а виконувати свою роботу краще за інших.

Таким чином, джерела свідчать, що ручна праця на селі у період окупації домінувала, натомість механізація – була мінімальною. Тим не менш, окупанти примушували селян вчасно готувати землю до посіву, проводити

посівну кампанію та збирати з поля врощений врожай.

Все ж окупаційна цивільна влада рейхскомісаріату «Україна», щоб переконати селян у «позитивних» змінах, які буцімто відбулися з їхнім приходом, на початку 1942 р. вдається до так званих «аграрних перетворень». Так, А. Розенберг (рейхсміністр Східних окупованих територій), оприлюднив закон «Про новий аграрний порядок» (від 25 лютого 1942 р.). Оголошуючи власністю німецької влади колгоспи, радгоспи та МТС окупанти запевняли селян у тому, що це була перехідна форма сільськогосподарського виробництва «від більшовицького колективного господарства до нових форм господарювання» [24, арк. 10]. Проте суть системи колективної праці практично не зазнала змін, змінилася лише назва, а місцевих селян примушували, як і раніше, працювати колективно, але вже на «нових господарів».

Втілюючи у життя перший етап «аграрної реформи» окупаційна влада, спираючись на тимчасову постанову про працю від 25.02.1942 р., передавала у власність громадським господарствам «борги, права й обов'язки колишніх колгоспів». У документі зазначалося, що колишні хлібороби, які до прийняття постанови працювали у колгоспі, автоматично ставали членами громадських господарств. Особи, прибулі після 26 лютого 1942 р., вважалися «за місцевих» на підставі розпорядження німецького районного сільськогосподарського керівника (крайсландвірта). На основі цієї ж постанови «хліборобські одноосібні господарства» не зараховувалися до громадських господарств. Колгоспники та їх діти віком від 16 років також автоматично ставали членами громадських господарств. Крім того, керівникам господарств дозволялося приймати на роботу одноосібників «за їх заявами», якщо вони «до 26.02.1942 р. проживали у сільській громаді». Проте рішення про зарахування та виключення з членства приймав «німецький районний керівник сільського господарства після вислуховування думок керівників господарств». Окупаційна влада зобов'язувала до праці у господарствах все працездатне місцеве населення. Виняток становили вагітні жінки. Їм надавалася відпустка до положів терміном на 2 місяці та звільнення від

робіт у післяпологовий період на 2 місяці.

Згідно з цією ж тимчасовою постановою селяни повинні були в обов'язковому порядку відпрацювати у громадському господарстві відповідну кількість календарних днів на рік: для чоловіків – 150 днів, жінок – 100, а «молодь і старці понад 60 років – 30 днів». До речі, день роботи у господарстві прирівнювався до одного колгоспного трудодня. Наприкінці ж календарного року дозволялося видавати аванс працівникам (головним чином – збіжжя). У документі, зокрема, зазначалося про те, що «за кожен день праці» працівник міг отримати 500 грамів збіжжя, а якщо він мав багатодітну родину, то виплата збільшувалася до 750 грамів. [16, арк. 56-58].

Разом з проведенням «аграрної реформи» окупаційні органи влади генеральної округи «Дніпропетровськ» суттєво збільшували і шкалу «трудоднів», яку селянину потрібно було відробити у громадському господарстві протягом календарного року. Наприклад, на теренах Дніпропетровського гебіту (Дніпропетровський і Солонянський райони) окупаційна адміністрація у 1943 р. зобов'язала всіх працездатних селян відбувати 200-денну трудову повинність у громадських господарствах [25, арк. 40].

Отже, праця селянина генеральної округи «Дніпропетровськ» була суворо регламентована запровадженими «реформами» окупаційної адміністрації.

Тож, якщо на початку Східної воєнної кампанії А. Гітлер не планував ніяких перетворень, то з крахом стратегічного плану «блискавичної війни», яка набула ознак виснажливо-затяжної кампанії, під тиском обставин він змушений був погодитись на запропоновану А. Розенбергом «аграрну реформу» на селі. Змінивши тільки «вивіску» окупанти спробували привернути на свій бік значну частину населення України та підняти продуктивність їхньої праці. Але насправді селяни і надалі продовжували працювати за сценарієм, започаткованим ще радянською системою.

Слід зазначити, що населення під час першого етапу «аграрної реформи» не відчувало позитивних змін, новостворені громадські господарства практично дублювали колгоспну систему господарювання: поділ на бригади та ланки, обов'язкове виконання

плану, відбування трудової повинності та нарахування трудоднів за виконану роботу. До того ж, окупанти продовжували вилучати з громадських господарств майже все збіжжя та залишати тільки насінневий фонд і невелику кількість зерна, яке йшло на виплату працівникам.

Все ж розуміючи, що без підтримки та продуктивної праці місцевого населення вони не зможуть отримати достатньої кількості сільськогосподарської продукції, вже з 1 травня 1942 р. було проголошено наступний етап «аграрної реформи», який дістав назву «Про перетворення громадських господарств у землеробські товариства». Він містив організацію на базі громадських господарств «хліборобських спілок» (товариств). Було розроблено спеціальний статут, за яким товариство приймало у власність рухоме та нерухоме майно від громадського господарства у такому стані, в якому воно до цього часу знаходилося. Земля ж поділялася на групи («десятидвірки»), а у середині групи на двори, кожен з яких отримував по 4-6 га поля для самостійного обробітку. Після виконання встановленого окупантами плану задачі збіжжя та поповнення насінневого фонду решта зерна повинна була розподілятися між членами хліборобської спілки [26, арк. 51-52]. Тобто, тепер окупанти пояснювали селянам, що громадські господарства були лише перехідним етапом земельної реформи і їм на зміну повинні були прийти зовсім інші форми господарювання, як-от, «хліборобські спілки».

Доречі, такі «аграрні зрушення» відбувалися і на теренах генеральної округи «Дніпропетровськ». Вони висвітлювалися і місцевою українською окупаційною пресою. Наприклад, «Дніпропетровська газета» від 5 листопада 1942 р. доносила до населення про хід цієї «аграрної реформи»: «Нещодавно в районах Генеральної Округи Дніпропетровська, що відноситься до Ново-Московського Гебітскомісаріату, 9 земельних громад були перетворені в хліборобські спілки». Тож Новомосковський гебітскомісар, виступаючи з промовою перед селянами, «закликав членів хліборобських громад прикласти у майбутньому найбільше зусиль у виконанні свого обов'язку в знак подяки за звільнення від 20-річної кабали» [27]. На За-

поріжжі, наприклад, начальник районної сільськогосподарської інспекції «Ім. Куйбишева» у листопаді 1942 р. зобов'язав старшого землевпорядника підготуватися до проведення робіт «по громадських господарствах, краших по району у всіх сферах сільського господарства: «Ново-Українка», «Весело-Іванівське», «Вершина № 1», «Ім. Шевченко-Куйбишевської сільської управи» з метою перетворення таких господарств у землеробські товариства [28, арк. 7]. Отже, селяни повинні були повірити у можливість отримання землі в обмін на продуктивну працю в інтересах і на користь окупантів.

Розглядаючи відомості кількості общин, сільськогосподарських товариств і державних господарств, дослідниця І.М. Спудка зазначає, що у Запорізькій області станом на 1 грудня 1942 р. існувало 26 общин, 5 сільськогосподарських товариств і 5 державних господарств [29, с. 193].

Згодом, практика проведення «аграрної реформи» засвідчила, що то насправді була всього-на-всього пропагандистська акція. Верховоди Третього рейху у подальшому не планували віддавати землю місцевому селянину у приватну власність. Так, у директивних вказівках рейхсміністра Східних окупованих областей А. Розенберга, так званій «Коричневій теці» (частина «А»), наголошувалося наступне: «Необхідно залишити всякі обіцянки, навіть в усній формі, того, що за передачею у користування (землі. – *Н.Г.*) пізніше піде передача у власність» [30, арк. 11].

Зміст же останнього, так званого, третього етапу «аграрної реформи», який так і не здійснився, був побудований на створенні індивідуальних селянських господарств, так званих «відрубів» і «хуторів». Як впливає з документів, їх могли отримати, «як нагороду, особливо заслужені селяни», які, за словами самих окупантів, мали хист самостійно вести таке господарство. Перш за все такі наділи окупаційна влада планувала надавати селянам, «які особо відзначилися у боротьбі з бандитизмом під час воєнних дій, або на службі у німецьких установах» [31, арк. 15]. Іншими словами окупанти у такий спосіб відверто заохочували колабораціонізм та участь у мілітаристських структурах (як-то

поліція чи інші воєнізовані формування).

Час показав, що на практиці навіть другий етап аграрної реформи до кінця не був доведений, не говорячи вже про третій. Як зазначає науковець О. Перехрест, незважаючи на великі пропагандистські зусилля навколо «Закону про запровадження приватної власності на землю», практично для його реалізації не було вжито яких-небудь ефективних заходів. За даними окупантів, на 1 грудня 1942 р. у рейхскомісаріаті «Україна» із 16 536 «громадських господарств» були перетворені у «хліборобські спілки» лише 10,4%, а до травня 1943 р. – 12,1% [5, с. 165].

Таким чином, із встановленням нацистського «нового порядку» на окупованій території Наддніпрянської України (Дніпропетровської області та частини Запорізької), місцеве працездатне населення буквально з перших днів було залучене окупантами до «обов'язку праці». Нацистська верхівка вирішила залишити на території окупованої України організаційну структуру сталінської довоєнної моделі у сільському господарстві. Радянська організація системи роботи на селі, з точки зору окупантів, виявилась придатною і вони підігнали її під себе та використали готову конструкцію.

Проте окупанти досить скоро зрозуміли, що без відповідного стимулювання селяни працюватимуть неохоче. Тож вони вдалися до «аграрної реформи», в основу якої було покладено прагнення покращити експлуатацію сільськогосподарського сектору, а не для покращення матеріального стану селян. Проведення окупаційною цивільною владою на теренах рейхскомісаріату «Україна», так званого, першого етапу «аграрної реформи» було не що інше, як адаптація колгоспно-радгоспної системи під потреби та задачі окупаційної влади. Робота у громадських і державних господарствах, МТС і виконання іншого роду повинностей стали для місцевих селян обов'язком, який окупаційна влада закріплювала різними директивами, наказами та розпорядженнями. А для того, щоб вселити у селян надію на розподіл землі вони вдалися до наступних етапів «аграрного реформування», які були покликані лише обладнати сільських трударів, але аж ніяк не передбачали передачу їм у власність землі.

Окупанти бачили у місцевому селянинові всього лише безлику машину, яка зобов'язана була працювати і тільки в інтересах та на благо Німеччини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Слободянюк М. Селяни України під нацистським окупаційним режимом, 1941-1944 (на матеріалах південних областей) / М. Слободянюк // Київська Старовина. – 2000. – № 2. – С. 44-57.
2. Нагайко Т.Ю. Повсякденне життя сільського населення у 1941-1945 рр. (на матеріалах центральних областей України): автореф. дис... к. іст. н.: 07.00.01 / Т.Ю. Нагайко. – Переяслав-Хмельницький, 2009. – 20 с.
3. Стецкевич В.В. Людність Наддніпрянщини в добу окупації: деякі аспекти буття і виживання / В.В. Стецкевич // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей. – Вип. 13. – К., 2010. – С. 126-136.
4. Романюк І.М. Українське село в роки німецької окупації / І.М. Романюк // Сторінки воєнної історії України. Зб. наук. праць. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 201-203.
5. Перехрест О.Г. Українське село в 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія / О.Г. Перехрест; НАН України. Інститут історії України. – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 668 с.
6. Глушенюк Н.М. Аграрна політика Німеччини в рейхскомісаріаті «Україна» 1941-1944 рр.: автор. дис... к. іст. н.: 07.00.01 / Н.М. Глушенюк. – К., 2005. – 16 с.
7. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941-1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспект): автореф. дис... к. іст. н.: 07.00.01 / В.А. Нестеренко. – К., 2005. – 21 с.
8. Турченко Ф.Г. Запорізький рахунок Великій війні, 1939-1945 / Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, О.Ф. Штейнле, В.С. Орлянський [та ін.]: Ф.Г. Турченко (наук. ред.). – Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 416 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ), ф.4620, оп.3, спр.284.
10. ЦДАВОУ, ф.3206, оп.2, спр.193.
11. ЦДАВОУ, ф.4620, оп.3, спр.242.
12. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО), ф.Р-3300, оп.1, спр.7.
13. ДАДО, ф.Р-2538, оп.1, спр.4.
14. Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО), ф.Р-1488, оп.1, спр.30.
15. ДАДО, ф.Р-3300, оп.1, спр.1.
16. ДАДО, ф.Р-3235, оп.2, спр.10.
17. ДАДО, ф.Р-3300, оп.1, спр.5.
18. Косик В.М. Україна в роки Другої світової війни у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів / Упоряд. В.М. Косик. – Т. 2. – Львів, 1997. – 384 с.
19. ДАЗО, ф.Р-1636, оп.1, спр.2.
20. ДАДО, ф.Р-2311, оп.1, спр.43.
21. Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками / Ред. Р.А. Руденко. – Т. 3. – М.: Юрид. лит., 1965. – 799 с.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.22, спр.33.
23. ДАДО, ф.Р-2343, оп.1, спр.4.
24. ЦДАВОУ, ф.4620, оп.5, спр.11.
25. ДАДО, ф.Р-3235, оп.2, спр.134.
26. ЦДАВОУ, ф.4620, оп.3, спр.240.
27. Дніпропетровська газета. – 1942. – 5 листопада.
28. ДАЗО, ф.Р-1438, оп.1, спр.19.
29. Спудка І.М. Економічна політика нацистського керівництва на території Запорізької області / І.М. Спудка // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – Вип. XXXI. – С. 189-194.
30. ЦДАВОУ, ф.4620, оп.5, спр.17.
31. ДАДО, ф.Р-2282, оп.1, спр.2.

Гандрабура Наталя *Експлуатація нацистською окупаційною владою трудових ресурсів села генеральної округи «Дніпропетровськ» (1941-1944 рр.)*

У статті розглядається політика використання нацистською окупаційною владою трудових ресурсів села генеральної округи «Дніпропетровськ». Аналізуються численні вказівки, інструкції, розпорядження та накази окупантів про притягнення місцевого сільського населення до «обов'язку праці». Особлива увага звертається на дослідження реалізації окупаційною владою завдань стосовно залучення селян до виконання різного роду робіт, визначення тривалості робочого дня працівників і проведення «аграрної реформи».

Ключові слова: *нацисти, окупація, рейхскомісаріат «Україна», генеральна округа «Дніпропетровськ», аграрний лад*

Гандрабура Наталья *Эксплуатация нацистской оккупационной властью трудовых ресурсов села генеральной округи «Днепропетровск»*

В статье рассматривается политика использования нацистской оккупационной властью трудовых ресурсов села генеральной округи «Днепропетровск». Анализируются многочисленные указы, инструкции, распоряжения и приказы оккупантов о привлечении местного сельского населения к «обязанности труда». Особое внимание обращается на исследование реализации оккупационными властями задач по привлечению крестьян к выполнению различного рода работ, определения продолжительности рабочего дня работников и проведения «аграрной реформы».

Ключевые слова: *нацисты, оккупация, рейхскомиссариат «Украина», генеральная округа «Днепропетровск», «аграрный строй»*

Handrabura Nataliya *Nazi occupation authorities' exploitation of manpower resources in rural districts of «Dnepropetrovsk» (1941-1944)*

In the article is considered Nazi policy of the occupation authorities of human resources in rural districts «Dnepropetrovsk». It is analyzed numerous guidelines, instructions, orders and occupation's orders about involvement of local rural population to the «duty to work» and the suppression of the resistance of peasants. It is shown that the Nazi leadership decided to leave the organizational structure of pre-war Stalinist model in agriculture in the occupied territory of Ukraine. Soviet organization of work in rural areas, from the standpoint of occupants, was

revealed fit and they drove it under them and used the finished structure. Special emphasis is directed to research of implementation tasks relating to the occupation authorities to attract farmers to perform various kinds of work, the determination of working day and realization of «agrarian reform». Based on archival sources it is proved that the manual labor in the countryside during the occupation was been dominating. Despite that fact, the occupiers forced farmers to conduct spring, summer and fall field work timely. Moreover, the article is traced the main activities of the occupation authorities «agrarian reform». For the first time was introduced scientific use a number of funds sources of the State Archives of Dnipropetrovsk region. It was concluded that local peasants general constituencies of «Dnepropetrovsk» from the early days of the Nazi occupation were involved in the «duty to work» for Germany. The basis of «agrarian reform» was the desire of the Nazi occupation authorities to improve the operation of the agricultural sector, and not to improve the financial condition of the peasants.

Keywords: *Nazis, occupation, Reich's Commissariat «Ukraine», general region «Dnepropetrovsk», agrarian system*

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 22.03.2016 р.